

Tomas Nielsen Tøfting.

Et drama fra 1600'erne.

Ved TORSTEN BALLE

STORE TØFTING eller Øster Tøfting i Øster Vandet var i gamle dage en anselig gård. Den hørte til et mærkeligt lille len, Vigs gods, der kun bestod af gården Vig og nogle få gårde i Vandet og Torsted¹).

Først i 1600-årene boede Tomas Nielsen Tøfting i gården. Han fæstede 1614 på livstid kongetienden af Øster Vandet sogn²), så han må have været en vederhæftig mand, d. v. s. en mand der var sådan stillet, at han kunne betros noget. Hans velstand var nok til dels arvet. Jens Nielsen Tøfting, der ca. 1625 var sognepræst i Frøslev og Møllerup³), var sikkert hans broder, og det var i regelen kun de mest velhavende af bønderne, der lod deres sønner studere.

Tomas Tøfting stod sig godt med Mogens Kås til Støvringgård, der var lensmand over Ørum len og Vigs gods 1614-19 og derefter over Mariager klostres len. Da Mogens Kås flyttede til Mariager, blev Tomas Tøfting ridefoged over Mariager klostres gods i Ty⁴), og han fik bolig i Mogens Kås' gård i Tisted⁵). Dog boede han af og til på Tøfting og i Mariager, hvor han fik borgerskab⁶). I de følgende år optrådte han på herredsting og landsting ofte på Mogens Kås' vegne.

Da herredstingets bøger fra denne tid er gået tabt, kender vi kun de af hans sager, som blev indanket for landstinget i Viborg; men der er nok endda til at vise, at han ikke alene var en tingvant mand, velkendt med alle lovens krinkelkroge, men også en mand, der ikke ville give op.

En sag kunne dengang trækkes meget længe ud ved hjælp af opsættelser, bisager mod stævningmænd, vidner og dommere og ved, at man indankede hovedsagen eller bisagerne for landstinget. Herfra blev sagerne ofte henvist til fornyet prøvelse ved herredstinget, hvorefter man kunne begynde forfra.

Det kunne jo være meget godt, at en sag således blev grundig prøvet i alle enkeltheder, men sagens parter blev tit så forbitrede på hinanden under den langsomme proces, at de snart efter begyndte en ny trætte.

1614 havde Tomas Tøfting en sag for Hillerslev herredsting om retten til "ravl og ræ" (siv og opskyllede planter) ved bredden af Vandet sø ud for Tanderup. Hans modpart var Enevold Christensen i Agerholm. Efter seks års trætte kom sagen 1620 for landstinget, hvor dommerne kom til det resultat, at herredstingets dom var u-ændelig (dvs.: ikke afsluttende) og viste sagen tilbage til herredstinget til ny overvejelse⁷).

Hvorledes denne sag endte vides ikke, men landsdommerne fik ikke fred for Tomas Tøfting ret længe. 1621 havde han en ny sag for landsretten. Den begyndte som en bagatel, men snart udviklede den sig voldsomt, og i de følgende år rullede hele bølger af bisager frem for landsretten, indtil det hele endte med et drama, der gav genlyd i kongens gemakker⁸).

Et lille usseligt hus i Klitmøller var stridens årsag, i hvert fald tilsyneladende. Østen for huset lå et øde møllested, der tilhørte jomfru Helvig Kås til Nandrup, og vesten for havde velbyrdig Mogens Pape nogle ejendomme, deriblandt vist også en mølle. Nu krævede de begge, eller rettere deres fuldmægtige, ejendomsretten til huset.

Mogens Papes fuldmægtig var Mogens Kås, og på hans vegne optrådte Tomas Tøfting. Helvig Kås havde en mindst lige så dreven - og lige så stikken - mand til at føre sin sag, nemlig Mikkel Christensen Juul fra Skjoldborg, en broder til den fønmævnte Enevold Christensen i Agerholm.

Mellem disse to hårde halse kom striden til at stå. Modsætningen mellem dem, der måske var af gammel dato, udviklede sig efterhånden til et indædt forbitret fjendskab, der ikke gav mulighed for forlig.

Hvad der skete på herredstinget i denne sag, lader sig nu ikke følge i alle enkeltheder, da tingbøgerne mangler, men to af tingsvidnerne blev indanket for landstinget, og man kan vel gå ud fra, at det har været et par af de vigtigste.

Det ene var forhvervet af Anders Terkelsen i Hove 26. juli 1621 på Hillerslev herredsting. Ifølge dette havde Tomas Tøfting og Per Lauritsen i Øster Vandet vidnet, at de for 6-7 år siden havde bygget huset på Mogens Papes vegne. Man skulle synes, at dette vidne ikke var til at komme udenom - hvis det da var sandfærdigt.

Det andet tingsvidne havde Mikkel Juul fået på samme ting 14. august 1621. Otte mænd, derimellem Mikkel Juuls broder Enevold havde da vidnet, at Anders Rasmussen boede i huset, siden det blev bygget for 6-7 år siden, og at han havde sit kvæg i et andet hus, men hvem det tilhørte, vidste de ikke.

Dette tingsvidne ser ikke ud til at betyde ret meget, men har nok alligevel gjort det, da Tomas Tøfting var så ivrig for at få det omstødt. På herredstinget blev huset da også tilkendt Helvig Kås.

Det vil blive for trivielt at trevle denne sag og dens talrige bisager op i alle enkeltheder, men der savnedes iøvrigt ikke oplivende momenter. Et af Tomas Tøftings bedste numre var, at han skiftevis påstod, at han boede i Mariager, i Tisted og i Tøfting, og naturligvis blev han stadig stævnet det forkerte sted.

¹ Landstingets skødeprotokol, nr. 23, s. 69.

² K.B. 30. maj 1614.

³ Wibergs præstehistorie: Frøslev- Møllerup.

⁴ L.D. 1621 A, fol. 282 b.

⁵ L.D. 1626 A, fol. 177.

⁶ L.D. 1621 A, fol. 282 b.

⁷ L.D. 1620 A, fol. 138 b.

⁸ L.D. 1621 A, fol. 128, 282 b; L.D. 1622 A, fol. 2, 16 b, 78; L.D. 1623 A, fol. 7; L.D. 1625 A, fol. 126, 128, 166 b, 167, 169; L.D. 1626 A, fol. 37, 137 b.

For at få ende på sagen havde landsdommerne sendt nogle ”gode mænd” (d. v. s. adelsmænd) til åstedet for at ”granske” sagens sammenhæng. De tildømte også Helvig Kås huset, men Tomas Tøfting opdagede, at Mogens Papes arvinger ikke havde fået meddelelse om dette fornemme optog. Deres kendelse var derfor ugyldig, og de gode mænd var redet til nar.

Og så eksisterede det hus, hvorom striden stod, endda overhovedet ikke længere; Mikkel Juul havde ladet det nedbryde, inden de gode mænd kom. Deraf opkom igen nye stridigheder, og først 1626 kunne landstinget ende sagen med at tildømme Helvig Kås huset eller rettere den plads, hvor det havde stået.

Forinden havde forholdet mellem Tomas Tøfting og Mikkel Juul taget en alvorlig vending. Tomas Tøfting havde forlængst ”opladt” den halve gård til sin søn Niels Tomsen - med Mogens Kås’ minde⁹). Senere fæstede sønnen også den anden halve gård. Det var almindeligt i Ty, at en mand som fæster blev efterfulgt af sin søn eller svigersøn, således at den samme slægt kunne sidde på en gård i flere generationer. Gården blev slægtens hjem, og slægten følte sig stærkt knyttet til den.

Derfor var det en udspikeret onskabsfuldhed, at Mikkel Juul opsøgte den ny lensmand på Ørum, Reinhold Heidenstrup, og fik fæstebrev på den halve gård Tøfting¹⁰). I fæstebrevet stod, at Tomas Tøfting var dømt fra gården for restancer, men for det første var det ikke længere Tomas Tøfting, men Niels Tomsen, der var fæster, og for det andet beviste Niels Tomsen senere med kvittering fra ridefogeden på Ørum, Hans Andersen, at han havde betalt sin afgift, så det var måske Mikkel Juul, der falskeligt havde foregivet, at Tomas Tøfting var sat fra gården.

Men fæstebrevet havde han, og den 4. april 1625 om natten mødte hans kone, børn og folk op ved Tøfting og brød døren op til den nye gård, hvori Niels Tomsen havde noget gods, som han og hans små søskende havde arvet efter deres moder.¹¹).

Om morgenen begyndte Mikkel Juuls folk at pløje tæt ved, hvor Niels Tomsens karle gik med deres plov. Kort efter begyndte Mikkel Juuls søn Christen at skyde med sin bøsse, og han og hans ledsagere, der også bar våben: spyd og hellebarder, truede ad Niels Tomsens folk, som derfor rendte af marken af frygt for, hvad der kunne ske.¹²).

Niels Tomsen klagede til herredstinget over Mikkel Juuls voldelige adfærd, og senere nåede sagen til landstinget, hvor selve herredsfogeden Søren Jensen i Kanstrup fremlagde Niels Tomsens klage og tjenestefolkenes vidnesbyrd. Mikkel Juul krævede sagen afvist, da kun Niels Tomsens egne folk og et umyndigt barn havde vidnet¹³), og landsdommerne erklærede da også, at vidnesbyrdet og klagen ikke var retsgyldige, dog med den begrundelse, at for det første var der ikke givet lovligt varsel, og for det andet var klagen ikke udtaget

med vidner. Den unge Niels Tomsen var åbenbart endnu ikke inde i retsplejens mysterier.

Mikkel Juul fortsatte så med at konsolidere sin stilling i Tøfting. Han fik udmeldt nogle mænd, som foretog en rebning (deling) af Tøfting mark mellem ham og Niels Thomsen¹⁴). De kunne jo nok ikke så godt drive gårdene i fællesskab. Niels Tomsen var imidlertid ikke tilfreds med rebningen, og han gik igen til landstinget, som denne gang gav ham ret og erklærede rebningen ugyldig, da rebningsmændene ikke havde været helt lovligt udmeldt.

Mikkel Juul tabte altså for en gangs skyld et slag. Til gengæld vandt han det næste, som ellers nær havde vippet ham af pinden.

Ridefogeden på Ørum, Hans Andersen, anlagde 1625 sag mod ham ved herredstinget for at få ham sat ud af gården på grund af restancer og utilstrækkelig vedligeholdelse af gården. Han blev da også dømt til at have forbrudt sit fæste, men naturligvis appellerede han straks til landstinget¹⁵).

Landsdommeren fandt det ikke tilstrækkeligt bevist, at Mikkel Juul skyldte noget. (Man skulle ellers tro, at det var ham, der skulle bevise, at han havde betalt). De mente heller ikke, at der forelå bevis for, at gården var brøstfældig, og de erklærede da herredstingets dom for magtesløs at være.

Det var nu vist ellers rigtigt nok med restancerne. I en senere sag fremlagde Mikkel Juul ganske vist kvittering for, at han havde betalt stedsmaal og afgifter, men de blev først betalt 16. april 1626¹⁶). Derimod kunne det jo nok være tvivlsomt, om gården, der omtales som nybygget, kunne blive helt forfalden i løbet af de halvandet år, Mikkel Juul havde haft den.

Landsdommerne har sikkert anet eller vidst, at dette ikke var nogen almindelig udsættelsesforretning, men at der lå noget bagved, som ikke kom frem, og de har så taget dette i betragtning ved domsafsigelsen.

Måske var det Tomas Tøfting, der stod bag ved dette angreb. I hvert fald var det ham, der nu på sønnens vegne stævnedes lensmanden Reinhold Heidenstrup for at få det fæstebrev, han havde givet Mikkel Juul, kendt ugyldigt¹⁷). På landstinget, hvortil denne sag også kom, fremlagde Tomas Tøfting sønnens fæstebreve som kvitteringer for stedsmaal og afgifter, og desuden påstod han, at Mikkel Juul var en falskner, uden at det oplystes, hvad der hermed sigtes til.

Landsdommerne synes at have været lidt i knibe med denne noget usædvanlige sag, og de valgte at afvise den med den mærkelige begrundelse, at landstinget ikke var dommer over fæstebreve. De, der anså sig forurettet i sagen, henvistes til at indstævne den for ”sin tilbørlige dommer”, men hvem denne dommer er, nævnes ikke. Måske har landsdommerne ikke vidst det, måske har de tænkt på kongen, som enhver undersøgt altid kunne klage til og, som det ses af cancelliets brevbøger, ofte med held. Christian IV tog sig omgående og grundigt af enhver sag, stor eller lille, der blev indanket for ham.

⁹ L.D. 1626 A, fol. 177.

¹⁰ L.D. 1626 A, fol. 177.

¹¹ L.D. fol. 224.

¹² L.D. fol. 224.

¹³ L.D. fol. 224.

¹⁴ L.D. 1626 A, fol. 149 b.

¹⁵ L.D. 1625 A, 259 b.

¹⁶ L.D. 1626 A, fol. 177.

¹⁷ L.D. 1626 A, fol. 177.

Men 1626 blev Danmark indblandet i 30-årskrigen og nu fik kongen og folk en tid andet at tænke på end små lokale stridigheder. Jylland blev besat og store lidelser ramte befolkningen. Først hen på foråret 1629 forlod de kejserlige tropper landet, og folk fik igen fred til at tage deres gamle kævl op på ny.

Tomas Tøfting havde heller ikke glemt Mikkel Juul.

Den 11. juni 1629 om formiddagen gik Mikkel Juul på Tøfting mark og satte sine køer. Da kom to mænd ridende ned over Vesterbak imod ham med lange bøsser - og skød ham. Således vidnede to mænd fra Møgelvang og Sundby i hvert fald ved Hillerslev herredsting, og de mente også, at de to mænd var Tomas Tøfting og hans søn Niels Tomsen¹⁸).

Mikkel Juuls eftermålsmand, hans broder Enevold Christensen i Agerholm, rejste da drabssag mod hans banemænd. Sagen blev også behandlet ved Hundborg herreds ting, men her nævnede de to vidner kun een mand som drabsmand, nemlig Tomas Tøfting. Han førte vidner, der skulle godtgøre, at han havde været i Tisted og på fjorden hele natten og formiddagen, og hans søn erklærede den 4. august på Hillerslev herredsting, at han, Niels Tomsen, havde dræbt Mikkel Juul i nødværge, og ingen anden havde været med ham.¹⁹)

Alligevel blev Tomas Tøfting dømt for drabet på de to vidners udsagn efter den gamle regel, at på to vidners udsagn skal en sag stå fast.

Skulle han nu redde sig, måtte han først og fremmest søge at få dette vidnesbyrd kendt ugyldigt. Det viste sig imidlertid, at det var umuligt at få rejst sag mod dem på lovlig måde. De var nemlig begge flygtet. Den ene skulle være rejst til Holbæk til slægt og venner "for landsens armods skyld". Den anden mentes at være i Skåne. Tomas Tøfting forsøgte at lade dem stævne i Møgelvang og Sundby, men det gik ikke. De skulle efter loven stævnes, hvor de havde deres faste bopæl stævningdagen - og hvor var det?

Det ser jo noget mistænkeligt ud, at hovedvidnerne således gik under jorden. Måske frygtede de for hævn, måske var der noget muggent ved deres vidnesbyrd, men hvordan det hænger sammen, er det ikke længere muligt at finde ud af.

Borte var de i hvert fald, og Tomas Tøfting var i knibe. Han forsøgte at trække sagen ud med sit gamle trick, idet han påstod, at han ikke var stævnet paa sin rette bopæl, og samtidig synes han eller hans venner at have klaget til kongen.

Christian IV stod dengang endnu trods den ulykkelige krig i sin fulde kraft, og folkets tillid til ham var urokkelig. Han tog sig da også omgående af denne sag. Helt ukendt med den var han iøvrigt ikke. Allerede 11. marts 1630 skrev han til Mogens Kås, at drabet var kommet ham for øre. Det mentes, at Mogens Kås havde kendskab til, hvad der var sket, og kongen befalede derfor, at han skulle berette skriftligt til lensmanden på Ørum, hvad han vidste²⁰).

Hvad der kom ud af denne skrivelse, vides ikke, men egentlig er det påfaldende, at sagen er indberettet til

kongen. Hans Majestæt blev i almindelighed ikke ulejliget, fordi der skete et drab. Det var i de tider en altfor almindelig affære. Kun når fornemme personer, som f. Eks. adelsmænd, var indblandet, blev kongen underrettet. Hvorfor er da denne sag nået til ham? Har man ment, at Mogens Kås havde noget med drabet at gøre? Eller var Tomas Tøfting en så betydelig person, at han kunne sidestilles med adelige? Snarest det sidste.

Intet i sagens mange akter antyder nemlig, at Mogens Kås havde nogen del i den. Derimod tilhørte Tomas Tøfting sikkert en særpræget klasse af storbønder, som på den tid spillede en betydelig rolle i Ty og flere steder i Jylland. Disse storbønder optræder som herredsfogeder, forpagtere og ejere af større gårde, ridefogeder o. s. v. Nogle af dem blev herremænd, og en del blev adlet.

Denne storbondeklasse stod på lige fod med gejstligheden og byernes rige borgere, som ofte var udgået af den, og til dels også med den lavere adel, hvis medlemmer ikke sjældent blev gift ind i den.

Meget tyder på, at denne klasse er af samme oprindelse som lavadelen og stammer fra urgamle høvdingeslægter. Mikkel Juul hørte sikkert også til denne klasse, og sagen fik derved et format, der nok kunne påkalde kongens indgriben af hensyn til de virkninger, drabet kunne frygtes at få blandt det gemene folk på egnen.

Der var nu gået et år, siden kongen skrev til Mogens Kås. Landstinget havde afvist Tomas Tøftings stævning af hovedvidnerne, og herredstingets dom skulle da egentlig stå ved magt. Men 24. marts 1631 befalede kongen landsdommerne (hvoraf den ene var Erik Juel til Torp i Rær sogn, Niels Juels fader), at de skulle optage hele sagen for landstinget og afsige dom²¹), da Tomas Tøfting havde klaget over, at han ikke var stævnet på rette måde. Sagens akter blev nu fremlagt på landstinget²²), som imidlertid stadfæstede herredstingets dom. De to hovedvidners udsagn kunne jo ikke afkræftes.

Men dermed var historien ikke til ende. Det skulle nu vise sig, at drabssagen havde vakt røre blandt befolkningen i Ty. 18. august 1631 skrev kongen til Gunde Lange, der nu var lensmand på Ørum, at Tomas Tøfting havde givet anledning til "tumult og rettens forhindring" på Hillerslev herredsting. Gunde Lange skulle nu, om det var nødvendigt, samle en styrke af de nærmeste lensmænds ryttere "for at forebygge videre oprør" og lade de skyldige, der havde rottet sig sammen med Tomas Tøfting, tiltale med lov og ret. Ligeledes skulle de andre lensmænd straffe de af kronens bønder i deres len, der havde taget del i røret²³).

De nærmere enkeltheder ved dette oprør kendes desværre ikke. Måske har bønderne med magt forhindret Tomas Tøftings henrettelse. Den måde, hvorpå Mikkel Juul havde trængt sig ind i Tøfting, har sikkert vakt harme på egnen, og da Tomas Tøfting og sønnen ikke kunne opnå noget ad rettens vej, har man måske ment, at drabet var en slags retfærdighedshandling. Under Krigen havde folk vel vænnet sig til, at man måtte tage retten i sin egen

¹⁸ L.D. 1630 A, fol. 59; L.D. 1631 A, fol. 158.

¹⁹ Herredagsdombog 1632 16. juni.

²⁰ K.B. 1630 11. marts.

²¹ K.B. 1631 22. maj.

²² L.D. 1631 A, fol. 158.

²³ K.B. 1631 18. aug.

hånd. Man har så fundet straffen for hård. En drabssag sluttede nemlig dengang ofte med en bøde.

Det kunne vel også tænkes, at folk har troet på Tomas Tøftings uskyld, og kongen havde da også en forståelse af, at folkets reaktion kunne betyde, at der var gjort uret.

Det ovennævnte brev til Gunde Lange var nemlig indlagt i et andet af samme dato til nogle jyske rigsråder. I dette blev befaler kongen dem at undersøge sagen endnu en gang og dømme i den, da Tomas Tøfting havde begæret kongens stævning over landstingets dom. Kun hvis de fandt, at landsdommerne ikke havde gjort nogen uret, skulle de sende det indlagte brev om undertrykkelse af oprøret til Gunde Lange²⁴).

Hvorledes det er gået med denne undersøgelse, vides

ikke, og det er derfor usikkert, om Gunde Lange har fået den indlagte ordre, og om bønderne er blevet straffet.

Nogen endelig dom har rigsråderne sikkert ikke afsagt. De har snarest indstillet sagen til afgørelse ved kongens retterting, herredagen.

På dette ting blev sagen i hvert fald behandlet til sidst. 22. maj 1632 befalede kongen, at Tomas Tøfting skulle sendes til København²⁵), og allerede 16. juni samme år faldt dommen. Tomas Tøfting blev igen dømt til døden for drabet, og således måtte det vel også gå efter den tids lov.

Og dermed går tæppet ned for dette drama. Om Tomas Tøfting er blevet henrettet, eller kongen har benådet ham er skjult i mørket.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1952, side 319-331)

²⁴ K.B. 1631 18.aug.

²⁵ K.B. 1632 22. maj.